

תלמוד בבלי מסכת חולין דף טז עמוד א

אמר מר: השוחט במוכני - שחיטתו כשרה. והתניא: שחיטתו פסולה! ל"ק: הא בסרנא דפחרא, הא בסרנא דמיא. ואיבעית אימא: הא והא בסרנא דמיא, ולא קשיא: הא בכח ראשון, הא בכח שני, וכי הא דאמר רב פפא: האי מאן דכפתיה לחבריה ואשקיל עליה בידקא דמיא ומית - חייב, מ"ט? גירי דידיה הוא דאהני ביה; וה"מ בכח ראשון, אבל בכח שני גרמא בעלמא הוא.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קכ עמוד ב

אמר רב יהודה: פותח אדם דלת כנגד מדורה בשבת. לייט עלה אביי. במאי עסקינן? אילימא ברוח מצויה - מאי טעמיה דמאן דאסר? אי ברוח שאינה מצויה - מאי טעמא דמאן דשרי? - לעולם ברוח מצויה, מר סבר: גזרינן, ומר סבר: לא גזרינן... כתיב + שמות כ+ לא תעשה [כל] מלאכה - עשייה הוא דאסור, גרמא שרי!

רמ"ה על סנהדרין עז

ואי קשיא לך, מכדי הכא לאו בדאזלי מכחו עסקינן, אלא כגון שהיה דבר המפסיק בין המים ובינו ונטלו ונמצאו המים באים עליו מאיליהם ואמאי חייב הא לאו כחו הוא, ותו מאי שנא מדרבא דאמר הזורק חץ ותריס בידו, ובא זה ונטלו, ואפילו הוא קדם ונטלו פטור, דבעידנא דשדיה מפסיק פסיקי גיריה, אלמא אע"ג דקא שקיל ליה לההוא מידעם דהוה מפסיק בינו ובין גיריה דשדא ביה פטור, וכ"ש הכא דהני גירי לאו מכחו קא אזלי ואמאי מחייב, לא תקשי לך, דאע"ג דלאו כחו, כיון דמחמת מעשה דידיה קא אזלי ככחו דמיא, דהא גירי כי קא אזלי, לא מחמת כחו קא אזלי, אלא מחמת דשביק ליתרה של קשתו, אזלי גירי ממילא, ומיחייב עליהו, הכא נמי לא שנא, והיינו דקאמר רב פפא גירי דידיה נינהו ומחייב, ולא דמיא הא מילתא לזרק חץ ותריס בידו, דאילו התם כי סלקיה לתריס, מקמי דנימטא גירא לגביה הוא דסליקיה, דאילו בתר דמטי לגבי תריס, אע"ג דהוה מסלק ליה לתריס, תו לא הוה אזיל גירא טפי, ולא הוה מקטליה, אמטו להכי פטור, דכי סלקיה לאו מידי עביד, מאי אמרת סוף חץ לבוא, הא אמרן כל סוף הורג לבוא פטור, אבל הכא דכי סלקיה לעפרא, דמפסיק בין מיא לדידיה, מיא הוה נגעי בההיא עפרא גופיה, כי סלקיה לעפרא, גירי דידיה הוא, ואמטו להכי חייב, תדע דהא מיית מחמת מיא דאתי לבתר הכי פטור, כדאמרין וה"מ בכח ראשון, כלומר היכא דמיית מחמת מיא דאתו בכח ראשון, כי סלקיה לההוא מדעם דמפסיק בינתיים, והיינו מיא דמיעקרו מדעתייהו בשעת סילוק הדבר והמפסיקו, ואינון מיא דמיקרבי לדבר המפסיק, אבל מאי דאתי בתר הכי היינו כח שני פטור

רמב"ם הלכות רוצח ושמירת הנפש פרק ג

הלכה ט

הדוחף את חבריו לתוך המים או לתוך האש אומדין אותו אם יכול לעלות משם פטור ממיתת בית דין ואם אינו יכול לעלות חייב, וכן אם כבש עליו בתוך הים או בתוך האש עד שלא נשאר בו כח לעלות ומת חייב אע"פ שאינו הוא הדוחף בתחילה. והוא הדין למניח ידו על פי חבריו וחוטמו עד שהניחו מפרפר ואינו יכול לחיות, או שכפתו והניחו בצנה או בחמה עד שמת, או שבנה עליו מקום עד שמנע ממנו הרוח, או שהכניסו למערה או לבית ועישן עליו עד שמת, או שהכניסו לבית של שיש והדליק עליו נר עד שהמיתו ההבל, בכל אלו נהרג עליו שזה כמי שחנקו בידו.

הלכה י

אבל הכופת את חבריו והניחו ברעב עד שמת, או שכפתו והניחו במקום שסוף הצנה או החמה לבוא לשם ובאה והמיתו, או שכפה עליו גיגית, או שפרע עליו את המעזיבה, או שהשיך בו את הנחש, ואין צריך לומר אם שסה בו כלב או נחש, בכל אלו אין בית דין ממיתין אותו, והרי הוא רוצח ודורש דמים דורש ממנו דם.

הלכה יא

וכן הדוחף חבריו לבור והיה שם סולם בבור שיכול לעלות עליו, או שזרק בו חץ והיה תריס בידו להגן עליו ובא אחר וסלק את הסולם והסיר את התריס, שניהן אינן נהרגין בבית דין, אפילו היה הדוחף עצמו הוא שחזר וסלק הסולם פטור ממיתת בית דין ונדרש ממנו דם.

הלכה יב

הזורק צרור בכותל וחזרה האבן לאחוריה והרגה חייב מיתת בית דין, שמכחו היא באה, וכן אלו שמשחקין בכדור שהתרו בהן והרגו בתוך ארבע אמות פטורין חוץ לארבע אמות אפילו לסוף מאה חייבין, והוא שיש בה כדי להמית כמו שביארנו.

הלכה יג

זרק אבן למעלה והלכה לצדדין והרגה חייב. הכופת את חבריו והניחו במקום שאינו יכול לברוח והציף עליו מים ומת הרי זה נהרג עליו, והוא שימות מכח ראשון הבא ממעשיו.

שו"ת אחיעזר חלק ג סימן ס

אדר תרצ"ד לחכם אחד.

ע"ד בקשתו לברר בהירחון שלו אדות הנדפס שם בנוגע לאלקטרי' /לחשמל/ בשבת הנה כבר נתפשטה הוראה לאיסור בכל תפוצות ישראל...

ומה ששלח אלי העתקת מכתב גדול אחד הנדפס בעתון ירחי בית ועד לחכמים מניו יארק תרס"ג ע"ד הדלקת אור אלקטרי' ביו"ט שמתיר, היינו רק ביו"ט וס"ל דאין זה מוליד, וצירף זה לסניף שהוא גרמא, אבל לא עלה על הדעת להקל בשבת וגם בדין יו"ט אין הלכה כמותו.

והנה בעיקר הדבר שמבארים בהירחון אופן הדלקת האלקטרי' שבטרם הכנסו לתוך הזכוכית הפסק יש בו וכו' וכשמסבב את הגלגל נעשה צפוי קצר זה מעין גשר שהזרם עובר עליו, ולפי"ז יש לדון דבסבובו להכפתור שבתוך המעריך אינו אלא גרמא בעלמא ודמי להא דא"ר בסנהדרין ע"ז ע"ב זרק חץ ותריס בידו ובא אחר ונטלו ואפילו הוא קדם ונטלו פטור דבעידנא דשדי ב' מיפסק פסיקי' גירי', הרי קמן דהמסלק את התריס המעכב את החץ שלא יגש אליו אע"ג דבסלוקו זה מכשיר הוא את החץ שיהרוג או יזיק מ"מ אין להמסלק הזה דין מזיק בידים ורק גרמא עלמא, וה"נ לענין שבת הוי גרמא. זהו תו"ד. ואני שאלתי לאומן עלקטראטעכניק /חשמלאי/ והראה לי אופן תכנית המכונה הנעבדת פה בסבוב הכפתור שבתוך המעריך לבד שמסיר הגשר מחבר עם זה גם החוטין באופן שבסבוב הכפתור מחבר את החוטים ממש ועושה הבערה בידים. אך אמר לי שאפשר להכין מכונה כזו שע"י הסרת הגשר יחוברו החוטים מאליהם ע"י כלי צירוף (ספראנזינקע) אחר ובאופן זה יהי' חבור נעשה מאליו ע"י הכלי צירוף.

אולם גם באופן זה נראה למאי דמבואר בש"ס בסנהדרין שם /דף ע"ז/ האי מאן דכפתי' לחברי' ואשקיל עלי' בידקא דמיא גירי דידי' נינהו ומיחייב, ובחי' הרמ"ה שם כתב...

הרי מבואר מדברי הרמ"ה דאם היה החץ סמוך ממש להתריס אם הסיר התריס זהו גירי דילי' והי' חייב ע"ז כמו בבידקא דמיא, וה"נ אם הסיר הגשר וזרם האלקטרי עובר מיד הרי הוא כמו בידקא דמיא, דמתחברים הזרמים כמו המים. ונראה דזה הוי ככח ראשון...

המורם מכל האמור דבחבור החוטין של אלקטרי', להבעיר בידים, דהוי מלאכת הבערה ממש וגם אם החבור נעשה בסבוב הכפתור באופן שמאליו יתחברו החוטין דמי ביותר לבידקא דמיא בכח ראשון דחייב משום גירי דילי', גם באופן דהוי גרמא לד' אבן העוזר דבנתינת חטים לתוך הרחיים של מים יש חיוב תורה משום מלאכת מחשבת, ולבד זה גם בגרם כבוי לא כל הגרמות שוות, וכמה שי' ס"ל דיש איסור תורה בזה וידעתי שיש להאריך בזה בכל פרט, אבל אין הזמן גורם לזה, ובבירור ענין זה נדפסו כמה קונטרסים שהעלו להלכה שחייבים בעלעקטרי' משום מבעיר ומכבה.

שו"ת הר צבי אורח חיים א סימן קלג

+ /מתוכן הענינים/ להרב ש' ז' גורליק, כפר חב"ד, שבט תשיב+ אם יש אסור בפתיחת חלון בשבת כנגד חדר השתילים.

בתשובה לשאלתו בשתילים שנטעו אותם בתוך בית קטן שלא יזיק להם הקור ולבית זה פתח פתוח לתוך דירתו - אם מותר לפתוח בשבת את החלונות שבתוך דירתו. וע"י פתיחת החלונות הוא מרבה אויר לשתילים, שבגלוי אויר הם מצמיחים יותר טוב והוי גורם טוב לצמיחתם כהשקאה שהיא תולדה של זורע, וגם ע"י גלוי האויר הוא מונע את רבוי התולעים, שבמחוסרי אויר רגיל שיתרבו שם תולעים. . . . ובר מן דין יש לדון שבנדון שלפנינו אין זה אלא גרמא, ואינו דומה להשקאה דשם מביא מים ושופך מים המצמיחים, אבל בנידון דידן אינו מביא בידו דבר המצמיח אלא שבפתיחת החלון הוא נוטל דבר המונע את האויר מלהכנס ואוירא ממילא קאתי וגרמא שריא מן התורה...

איברא שלענין רוצח אנו מוצאים בסנהדרין דף עז באשקיל עליה בידקא דמיא דבכח ראשון חייב, אעפ"י שאינו אלא מסיר את המונע בהלוך המים, וראיתי לאחד ממחברי זמננו שכתב לומר דלענין שבת שאני כיון דבמשכן לא הוי. אולם לא משמע כן בשבת דף קק ע"ב בהא דאמר ר"י: פותח אדם דלת כנגד מדורה בשבת. לייט עלה אביי דגזרינן רוח מצויה אטו רוח שאינה מצויה, ומשמע שברוח שאינה מצויה הוי איסור דאורייתא דאל"כ הוי גזירה לגזירה. . . . וא"כ מוכח משם שגם לענין שבת הנוטל דבר המונע הוי מלאכה, שהרי גם שם בפתיחת הדלת אינו אלא מסיר את הדבר המונע והרוח ממילא בא. ולעומת זאת מצינו גם לענין רוצח שמסיר דבר המונע לא הוי כעושה מעשה דאיתא שם /סנהדרין/ דף עז ע"ב: אמר רבא הזורק חץ ותריס בידו ובא זה ונטלו ואפילו הוא קדם ונטלו פטור דבעידנא דשדיא מפסיק פסיק גירי' - הרי מבואר שהמסיר דבר המונע אינו מעשה. ולכאורה שתי הסוגיות סותרות אהדדי, וראיתי ביד הרמ"ה על סנהדרין שם שעמד על סתירה זו ותוכן תירוצו שהזורק חץ ותריס בידו בשעה שסילק את התריס עדיין לא הגיע החץ עד לתריס ועדיין לא נגע בו, ולפיכך אין זה אלא גרמא, משא"כ באשקיל עליה בידקא דמיא הדף או העפר המפסיק הוא נוגע להמים, וכל המים המחוברים אליו הרי הם כגוף אחד ובנטילתו את המונע כאילו נוטל בידיו את הנוגע ודבוק אליו וחשיב כאילו נטלו בידים ממש (ובמקום אחר הסברתי עפ"י דברי הרמ"ה אלו שמה"ט אינו

חייב אלא על המים הבאים בקילוח ראשון בלבד משום דרק המים של הקילוח הראשון הם מחוברים ודבוקים אל הדבר המונע, אבל שאר המים הרי אינם דבוקים אל הדבר המונע). ולפי"ז צ"ל שהפוח דלת נגד המדורה והרוח נושבת הוי כאשקיל עליה בידקא דמיא, שהרי הרוח מגיע ונוגע לדלת, ובפתיחתו את הדלת הרי הוא כמביא את הרוח בידיים. ולכאורה גם בנ"ד הרי האויר מחובר אל החלון מבחוץ, ובפתיחתו את החלון הרי הוא כמביא את האויר בידיים לפניו. אולם כד נעיין אין זה אלא גרמא שהרי הזרעים אינם עומדים סמוך לחלון והם רחוקים מהחלון וכל כה"ג במסיר את הדבר המונע, כגון המסיר את הדף או העפר המונע את הילוך המים, לא חשיב כחו א"כ שגם הדבר שנעשה בו המלאכה הוא סמוך להדף או להעפר המונע את הילוך המים, אבל אם הוא רחוק קצת מהדף או אומרים שכבר פסק כח האדם כשהמים מגיעים אליו. וכמו שמצינו לענין שחיטה יור"ד סימן ז בקבע סכין לגלגל ופטר את המים וסבבו את הגלגל ושחט בסבוב הראשון שחיטתו כשרה, וכתב שם התבואות שור שאפילו בסיבוב הראשון דוקא שהגלגל הוא סמוך ממש לדף המעכב המים דכשהסיר הדף מיד באו המים וגלגלו ושחטו, אבל אם הגלגל רחוק קצת מהדף כבר פסק כח האדם בבוא המים לגלגל ואפילו בסביבה הראשונה - השחיטה פסולה מדאורייתא. ובאמת מבואר כן להדיא ברש"י סנהדרין דף עז ע"ב בהא דאשקיל עליה בידקא דמיא דאמרו שם: וה"מ בכח ראשון אבל בכ"ש גרמא בעלמא, ופרש"י: בכח ראשון שקשרו סמוך לשפת המים...כח שני שהניחו רחוק קצת ולא נפלו המים מיד בצאתו מגדרותיהן עליו אלא לאחר מכאן הלכו על המקום שהוא שם - גרמא בעלמא הוא ולא מכחו, עכ"ל. וכ"ה ברש"י חולין טז ע"א, (אולם בחדושי הרמ"ה סנהדרין שם מפרש את הגמרא: וה"מ בכח ראשון אבל כח שני גרמא בעלמא - כח ראשון היינו המים הראשונים שבאים בקילוח הראשון. כח שני מים הבאים אח"כ, וחולק שם על פרש"י וז"ל: ואית דמפרשי וה"מ בכח ראשון כגון שהניחו סמוך לשפת המים...אבל בכח שני שהניחו רחוק קצת...ולאו מילתא היא דכיון דקאמרינן דגריה נינהו מה לי כי מטו לאלתר מ"ל כי מטו לאחר זמן). הנה מפורש כן ברש"י שבמסיר את הדבר המונע את הילוך המים גם הקילוח הראשון לא חשיב כחו, א"כ שהדבר שנעשה בו הנזק היה סמוך לדף המונע ולהמים המחוברים אל הדף. אבל אם הדבר שנעשה בו הפעולה הוי רחוק קצת גם הקילוח הראשון אינו אלא גרמא (ובמקום אחר הארכתי שתנאי זה שלדעת רש"י שהדבר שנעשה בו הפעולה צריך להיות סמוך - הוא דוקא בפוסט את הדבר המונע, אבל בשופך את המים בידיים אז חשיב כחו גם אחרי קילוח המים למרחוק). ולפי"ז גם בהא דפוחת את הדלת נגד המדורה אינו אלא גרמא.

וה"ה בנידון דידן אף אם נאמר דבפתיחת החלון להביא את האויר הוי כאשקיל עליה בידקא דמיא מ"מ אם השתילים אינם עומדים סמוך לחלון והם רחוקים קצת מהחלון ומהאויר הדבוק אל החלון אין זה אלא גרמא דכשמגיע האויר אל השתילים כבר פסק כח האדם. ואם כי בגרמא לענין שבת י"ל דעכ"פ יש איסור דרבנן...מ"מ הרי בנ"ד בכה"ג שאינו מתכוין אעפ"י שהוא פסיק רישא יש לצרף בזה מה שכתב באבני נזר (או"ח סימן קצד) דלא מהני פסיק רישא לחשוב גרמא כמעשה.

שו"ת הר צבי אורח חיים א סימן קלו

ע"ד השאלה בתנור חשמלי שהוא עשוי כולו ממתכת, והוא פלאטא פשוטה שבפתיחת זרם החשמל נעשה חם כבוער באש וע"ז מעמידין הקדרה ומתבשל, אם יש לזה דין גרופה וקטומה לענין להשהות עליה בשבת שא"צ לפרוס על הפלאטא כדי להפסיק בין הקדרה והפלאטא, הואיל ועיקר כח המחמם הם חוטי החשמל הנמצאים בתוך הפלאטא והם מכוסים, או כיון שכל ההיתר בגרופה וקטומה מבואר בר"ן שהוא משום ההיכר, שעשה מעשה להיכרא, ובתנור חשמלי הרי דרכם להיות כן ולא עשה בו מעשה להיכרא.

הנה לדעתי יש לצדד להיתרא, משום דבתנור חשמלי (אם אין אפשרות להגדיל או להקטין את כח החום) לא שייך כלל חתוי, ועיקר איסור שהיה הוא משום גזרה שמא יחתה. . . .

ואשר לשאלתו שהניח בשבת קדירה עם מרק מבושל על התנור החשמלי בזמן שהיה מכובה ואח"כ נדלק ממילא ע"י השעון האוטומטי אם מותר לאכול את המרק. הנה לא נתבאר בשאלתו אם המרק היה חם בשעה שנתן על התנור החשמלי, או היה קר, שבמרק קר ודאי שאסור לעשות כן בשבת, ודומה למה שכתב הרמ"א (סימן רנג סעיף ה) שאסור לשים על התנור לפני שהוסק ואח"כ יוסק התנור ע"י נכרי...

אולם אם המרק שהניח על התנור החשמלי היה חם ואחר שנצטנן הודלק ע"י השעון, לכאורה יש לצדד להתירא עפ"י מש"כ הגאון רע"א (סימן שיח, על המג"א ס"ק יא) שכתב שם: והוי יודע שכל דינים דאסורים משום בישול אפילו לית על הכירה או התנור קודם היסק אסור, וכתב על זה הגרעק"א: אבל ליתן על הכירה קודם ההיסק תבשיל לח בעודו רותח ואחר שיצטנן יסיק הנכרי הכירה, י"ל דשרי לכתחילה דהא דאחד נותן את המים ואחד נותן האור הראשון אסור - מדרבנן כיון דאלו האור שם דאז היה חייב משום מבשל, אבל בזה דבעידנא דנותן שם, אף אם היה שם היה מותר דאין בשול אחר בשול, ולאחר שיצטנן לא עביד מידי.

וכל זה בהנחה שבהעמדת קדירה על התנור החשמלי אין בה סרך איסור של תורה אלא איסור מדרבנן כמו באחד שנתן את המים ואחד נותן את האור שפטור אבל אסור, אבל יש לדון שהעמדת קדירה ע"ג התנור החשמלי בשבת, כיון שבודאי ידלק אח"כ מעצמו, מבלי שיהא צורך בפעולה - דליהוי כמעמיד קדרה בשבת במקום שסוף אש לבוא, וכבר כתבתי במקום אחר שמעמיד קדרה בשבת במקום שסוף אש לבוא דיהא בו איסור של תורה עפ"י מה שכתבו התוס' סנהדרין (דף עז, ד"ה סוף חמה) לענין נזקין וחויב מיתה, שאם כפתו בפנים והביאו במקום שסוף חמה לבוא דחייב למ"ד אשו משום חצוי...הרי אף מה שלענין היזק פטור, לענין שבת הוי כעושה מלאכה, א"כ ק"ו במקרב הדבר אצל האש דלענין מזיק חייב כ"ש לענין שבת. ואינו דומה לנדון של התה"ד דעדיין צריך לפעולה נוספת של אדם להדלקת האש, ואעפ"י שבתוס' ב"ק (דף נו ע"א, ד"ה אילימא) מבואר שגם בכפתו בפנים והביאו בחוץ לפני ארי דחייב אע"ג דגם שם צריך לפעולת הארי, מ"מ יש לחלק בין אדם שהוא בן בחירה לבין ארי שאינו בן בחירה, ובודאי

הוא טורף והוי ברי היזקא. עכ"פ בנ"ד שהוא מקרב את הקדרה לאש החשמל שהזרם כבר נמצא ויבוא מאליו אל התנור, יש לדון דהוי מעמיד קדרה בשבת במקום שסוף אש לבוא, והוי כמקרב הקדירה אל האש דיהא בו איסור של תורה.

ויש לעיין בזה עפ"י דברי התוס' סנהדרין (דף עז) וב"ק (דף נו), שהקשו על דין זה שמקרב הדבר אצל האש חייב, מהא דהשיך את הנחש וכו', ותירצו דשאני התם שהארס עדיין אינו בעולם. ולפי"ז י"ל בדינו של התה"ד, שלכן אינו חייב המניח על התנור מטעם מקרב הדבר אצל האש, משום שהאש עדיין אינה בעולם, שהאש של העצים שהגוי הדליק אח"כ עדיין לא היתה בעולם בשעת הנחת התבשיל, משא"כ בנ"ד לענין תנור חשמלי, אפשר לומר שזרם החשמל כבר ישנו בעולם וע"י השעון האוטומטי סופו להגיע מאליו אל התנור.

שו"ת הר צבי אורח חיים א סימן קמג

נשאלתי אם אפשר לצאת ידי חובת הדלקת נר של שבת במאור החשמל. . . .

ולפי"ז לכאורה לחומרא יש לצדד דבסבובו להכפתור שבתוך המעריך אינו אלא גרמא בעלמא, ודמיא להיא דא"ר (סנהדרין דף עז ע"ב) זרק חץ ותריס בידו ובא אחר ונטלו ואפילו הוא קדם ונטלו פטור, דבעידנא דשדי ביה מיפסק פסיקי גיריה, הרי קמן דהמסלק את התריס המעכב את החץ שלא יגש אליו, אע"ג דבסילוקו זה מכשיר הוא את החץ שיהרוג או יזיק, מ"מ אין להמסלק הזה דין מזיק בידים ורק גרמא בעלמא, וא"כ מזה נקח לנ"ד שזה המדליק את החשמל אין עושה דבר הנדלק אלא שמזמין גשר או מסלק הגשר אשר דרך בו יעבור הזרם, לכאורה מסתבר דלא עדיף מסלוק התריס, שג"כ עושה דרך למעבר החץ, ומה לי מפנה דרך בסלוק התריס ומה לי מקרב גשר למעבר הזרם.

ומהאי טעמא יש לדון אם יוצא ידי חובת הדלקת נר של שבת בחשמל. דלפ"מ שהבאתי מגמרא (סנהדרין דף עז), לכאורה לחומרא יש לצדד דהדלקה זו שהיא באה מתוך סבוב הכפתור שבתוך השלטר, אין זה אלא גרמא דלא עדיף מסלוק התריס דפטור אף בנזקין כמ"ש התוס' שם (דף עז ע"א), והיינו ע"כ משום דלא חשיב כמאן דעביד בידים ממש. וא"כ גם בנ"ד יש לדון דלא אמרינן קיים זה מצותו בהדלקה שכזו שנדונה כאלו הודלקה מאליה ולא הוי כמאן דמדליק בידים.

אולם להלכה הנני מסתפק קצת ביסוד החלק המעשי של מצות עשה, אי מעכב שתהא עשייתה בגדר פעולה של בידים דוקא, או נאמר דלגבי מצות עשה די לו גם בגרם עשיה, ובלבד שיהא הוא המסבב לעשיית המצוה אמרינן דהיינו עשיה דידה...

שו"ת הר צבי אורח חיים א סימן קצח

נתחדש היום שמלבישין כיס של גומי על הדד של הבהמה ומהכיס יוצאים חוטין שהם קבועים בהשלטר של האלעקטרי זרם האלקטרי מסודר ע"י שעון שבשעה פלונית נפתח הזרם ובכח האלעקטרי יוצא החלב מהבהמה ונשאלתי מהו לענין שבת.

יש לעיין עפ"מ ש"כ תוס' סנהדרין (דף עז ע"א) וכן בב"ק (דף נו ע"א), דבמביאן למקום שסוף חמה לבוא חשיב כמו כחו מטעם אשו משום חציו א"כ גם כאן נימא דבהלבשת הכיס יהא חשיב כמו כפתו במקום שסוף חמה לבוא +/הררי בשדה/ הנה בתוס' שם יש עוד תירוץ דבכל הני דסוף חמה וצנה וארי לבוא וכו' אפילו בכפתו והביאו שם פטור דדמי לכח כחו. אולם לפי שמבואר שם במהרש"א גם לתירוץ זה אינו פטור אלא כשצריך עכ"פ לרוח מצויה אבל אם יכול לילך גם בלא רוח כלל גם לתירוץ זה חייב+.

אך יש לעיין דהא יש נ"מ דבכפתו במקומו במקום שסוף חמה לא חשיב כחו אלא דוקא במקרבו למקום שסוף חמה לבוא וכאן אם הבהמה כבר עומדת על מקומה והוא מלביש הכיס יהא זה חשיב כאלו כפתו במקום שסוף חמה לבוא דהא לא קירב אותה כלום, אבל במקרב את הבהמה יש לדון דיהא חשיב כחו, אולם אף במקרב אותה י"ל דדוקא דההבאה עצמה מביא שיהא סוף חמה לבוא אבל כאן ההבאה אינו עושה כלום אלא ההלבשה דאח"כ א"כ נימא דמיפסקי גיריה.

אלא דלפ"ז יש לעיין גם שם דאי לא כפתו לא הי' חייב ורק הכפיתה א"כ נימא דבשעת כפיתה אינו מקרב ונימא נמי דמיפסק פסיקי גיריה כדמצינן בסנהדרין (דף עז ע"ב). +/הררי בשדה/ ואפשר דגם שם אינו חייב אלא כפתו מקודם ואח"כ הביאו וכן מדויק לשון התוס' בסנהדרין שם שכתבו: אם כפתו בפנים והביאו במקום שסוף חמה לבוא, דייקו וכתבו וכפתו בפנים, היינו לפני הבאתו למקום שסוף חמה. ועו"ל דשאני התם אפילו הביאו ואח"כ כפתו לא חשיב מפסקי גיריה מפני שהוא אוחזו בידיו שלא לברוח והאחיזה בידיו הוי במקום כפיתה, וכשכופתו אח"כ הוא המשך של אחיזה, ואפשר שגם בנ"ד יש הבדל בין הביא את הבהמה ואוחזה בידיו ואינו עוזב אותה עד אחרי ההלבשה שאז ההלבשה היא המשך האחיזה.

שו"ת יביע אומר חלק ד - אורח חיים סימן לה

נשאלתי אם מותר להשתמש בשבת במים חמים שהוחמו באמצעות הסקה מרכזית לשתייה ולשטיפת כלים וכדומה, וכן אם מותר להשתמש במים חמים הבאים מכיור חשמלי (בוילר), כי הם עשויים באופן שמיד עם פתיחת הברז וקילוח המים החמים היוצאים ממנו, חודרים תחתם מים צוננים שמתבשלים בדוד ובכיור הנ"ל. והו"ל פסיק רישיה ולא ימות. יורנו ושכמ"ה.

(א) לכאורה כיון שע"י פתיחת הברז להוציא מים חמים גורם שחודרים מים צוננים לתוך המיכל, או לתוך הכיור, ומתבשלים במים החמים שהם תולדות האור, ויש בזה חיוב מן התורה משום מבשל, יש לאסור אע"פ שאינו מתכוין

כיון שהוא פסיק רישיה. אלא שיש לפתוח פתח להיתר, מההיא דאמרינן (שבת קכ:), לא תעשה כל מלאכה, עשייה הוא דאסור, הא גרמא שרי. ופתיחת הברז הו"ל כעין גרמא, כיון שאין כאן אלא הסרת המונע... (ב) אולם לא אכחד שזה מכבר העירותי, מהגמ' (חולין טז) השוחט במוכני שחיטתו כשרה. והתניא שחיטתו פסולה. לא קשיא, הא בסרנא דפחרא הא בסרנא דמיא. (ופרש"י, סרנא דפחרא, של חרס, שחיטתו כשרה, שאדם מגלגלו. אבל סרנא דמיא, שהמים מגלגלין אותו, אין שחיטה זו מכח אדם, וכתוב זבחת ואכלת מה שאתה זובח אתה אוכל וכו'). ואיבעית אימא הא והא בסרנא דמיא ולא קשיא הא בכח ראשון הא בכח שני. ופרש"י בכח ראשון, מיד כשנטל הדף המעכב את המים והתחיל לגלגל ובתחלת גלגולו שחט מכח אדם שנטל הדף כשרה. אבל בכח שני שלאחר שגלגלו המים את הגלגל פעם ראשונה ושניה שחט פסולה. ע"כ. וכן הוא ביו"ד (סי' ז). אלמא דעכ"פ הבא ע"י כח ראשון חשיב מכח אדם. וה"נ קי"ל באו"ח (סי' קנט ס"ט), שאם היתה ברזא בנקב החבית, והסירה וקיבל המים על ידיו חשיב שפיר כח גברא. וצריך להחזירה ולהסירה בכל שפיקה ושפיקה. ע"כ. אלמא דהסרת המונע נמי חשיב מעשה הבא ע"י כח אדם...

...ולפ"ז י"ל דה"ט דתנא דברייתא שמתיר בנר שאחורי הדלת לפתוח ולנעול. משום דס"ל דמכיון דהכא לא דמי לבידיקא דמיא ע"י כח ראשון, ואין הדבר אלא גרמא, כל שאינו מתכוין אפי' הוי פ"ר מותר. וכמ"ש התה"ד הנ"ל... אולם ראיתי להאגלי טל (מלאכת טוחן סק"ה) בההיא דפותקין מים לגינה (מבעו"י) ומתמלאת והולכת כל היום כולו, ופרש"י, שעושיין נגר קטן משפת המעיין לגינה. וכ"ע"ז האג"ט, ונראה דמיירי שרחוק קצת כדי שיעור נגר קטן, ודמי לבידיקא דמיא בכח שני דחשיב גרמא, בחולין (טז). ובשבת (קכ:) פטרינן גרמא בשבת... (ג) סיומא דהאי פסקא שאסור לפתוח הברז של ההסקה מרכזית, וכן של הכיור החשמלי (בוילר), להשתמש במים חמים שבהם בשבת, מפני שע"י פתיחת הברז חודרים מים צוננים אל המיכל ואל הכיור ומתבשלים במים החמים שבתוכם, והוי ביטול בתולדות האור שאסור מן התורה. הנראה לע"ד כתבתי. והשי"ת יאיר עינינו בתוה"ק אמן.

שו"ת יחוה דעת חלק א סימן יד

שאלה: האם אפשר לצאת ידי חובת אכילת מצה בלילה הראשון של פסח במצה שמורה שנאפית במכונה חשמלית, או צריך להשיג מצה שמורה שכל מלאכתה נעשית על ידי עבודת יד אדם שחייב במצוות? ... ולפי זה נראה שאין יוצאים ידי חובת אכילת מצה בלילה הראשון של פסח במצת מכונה, מפני שמעשה הלישה והעריכה והאפיה, הכל נעשה באופן אוטומטי, ולא על ידי כח אדם מישראל שמחוייב במצוות. והרי זה דומה למעשה של חרש שוטה וקטן שאין בהם דעת ואינם מחוייבים במצוות. וכן פסק הגאון רבי שלמה קלוגר בתשובה... ולכן מצת מכונה איננה חשובה יותר מעשיית סתם מצה, ואף שהלוחץ על הכפתור להפעלת המכונה אומר בפירוש לשם מצת מצוה, אין זה מועיל, מפני שאמירתו חלה רק על כח ראשון של המכונה, וכשהיא ממשיכה אוטומטית לפעול, נפסק כוחו הראשון, ולא חלה על המשך הפעולה אמירת לשמה. וכמו שחילקו בחולין (טז ע"א) לענין שחיטה, בענין הפוטר מים, עד שבאו וסבבו הגלגל, ושחט, שמכח שני והלאה נחשב לגרמא בעלמא, ולא נחשב כח אדם, ושחיטתו פסולה. וכן נפסק בשלחן ערוך יורה דעה (סי' ז) +לכאורה לפי מה שפסק מרן בש"ע יו"ד (סי' ז' ס"א): יכול אדם לקבוע סכין בגלגל של אבן או של עץ, ומסבב הגלגל בידו או ברגלו, ונותן שם צואר הבהמה או העוף עד שישחוט בסיבוב הגלגל. וכתבו הב"ח והכנה"ג והפר"ח שם, שאפילו הסיר אח"כ את ידו מעל הגלגל, והרי הוא ממשיך להתגלגל מכח התחלתו ושחט, שחיטתו כשירה, ואע"פ שהגלגל מסתובב לאחר הסרת ידו הרבה סיבובים, כולם נחשבים כח גברא כיון שהכל בא מכחו. לפי זה גם כאן לאחר שלחץ על הכפתור והפעיל את המכונה באמירת לשמה, הכל נחשב לשמה, גם לאחר שהסיר ידו משם. אולם הנה מבואר בכרתי ופילתי שם סק"ד, שכל זה בתנאי שלא יהיה הגלגל במקום שהרוח נושבת, שאילו במקום הרוח, הרי הרוח מסייעת בסיבוב הגלגל, ולא מכח אדם בא, אלא מכח הרוח, ושחיטתו פסולה. וכ"כ הפרי מגדים בשפתי דעת שם. וכ"כ בזבחי צדק ובכף החיים שם. וע"ע =ועוד עיין= בשמלה חדשה שם אות א' לפי זה כאן ג"כ הרי כח אחר מעורב בפעולת המכונה, שהוא זרם החשמל. וממילא אין זה מועיל לחשוב כל הפעולה לשמה...

אמנם מצאנו לכמה גדולים שכתבו שלחיצת הכפתור להפעלת המכונה שנעשית על ידי ישראל שאומר לשמה, נחשבת כאמירת לשמה על כל מה שממשיכה המכונה לפעול עד הפסקת פעולתה, והכל נחשב ככח אדם לשמה...וע' במנחת חינוך (מצוה י) שהביא סמך להחמיר בזה ממ"ש (בחגיגה כ ע"א), אין אדם משמר מה שביד חברו ע"ש. אבל אפשר לדחות דדוקא מה שביד חברו שיש לו דעת בפני עצמו אינו יכול לשמר, אבל בחש"ו או במכונה שאין בהם דעת יכול לשמר... ובשעת הדחק שאינו מוצא מצה של עבודת יד שנעשית על ידי אנשים יראי שמים, נראה שיש לסמוך על סברא זו לצאת ידי חובה במצת מכונה השמורה משעת קצירה, ואף יכול לברך עליה אשר קדשנו במצותיו וצונו על אכילת מצה...

ומכל מקום מצוה מן המובחר להשתדל להשיג מצה שמורה של עבודת יד שנעשית בידי אנשים יראי שמים הבקיאים בהלכה, לצאת בה ידי חובת מצה בלילה הראשון לכל הדעות. אולם ביתר ימי החג, גם מי שאוכל מצה שמורה רשאי להקל לאכול מצת מכונה הכשרה לפסח.

הרב אלישיב קנוהל (רב הקיבוץ כפר עציון), "הפעלת חיישנים חשמליים בשבת, תחומין כג, עמוד 278"

ארבע שיטות בהגדרת 'גרמא':

1. שהמלאכה תיעשה על ידי גורם נוסף מלבד האדם שעושה את הפעולה.
2. כל שהמלאכה לא תיעשה על ידי האדם באופן ישיר, אלא באופן עקיף.
3. שהתוצאה תתאחר ולא תופיע תיכף לאחר המעשה.
4. שהתוצאה לא תתרחש בוודאות, ויתכן שלא תקרה...

בעל שו"ת אחיעזר... לעומתו, בשו"ת הר-צבי (או"ח סי' קמג) מתלבט שמא כל פעולה חשמלית במתג דומה לסילוק התריס לפני החץ, ופעולה זו חשובה כגרמא ולא כמעשה גמור.

הערת הרב רוזן: דבריו נאמרו, אפוא, לחומרא, ולא מצינו בשום מקום בכתביו שדן בהפעלת מתג חשמלי שיחשב גרמא לקולא. ובר מן דין, כל פוסקי זמננו נחלקו על ה'הוה-אמינא' שלו ולא צירפו אפילו כסניף את הסברא שמתג חשמלי ייחשב גרמא, אלא הרי הוא כ'בידקא דמיא בכח ראשון' החשוב מעשה בידיים לכל דיני התורה...

בחץ – הוא היורה והוא המסלק את התריס, בסכר – הוא הפותח שהמים מצויים על גדותיו; אך בנידונו האדם לא עושה מעשה כלל, אלא מנגנון אחר הוא הקולט את נוכחות האדם וסוגר את המעגל חשמלי. אפשר אולי לדמות מקרים אלו להסברו של רש"י בעניין הגרמא ולהתירן. אם בעל הר-צבי מתלבט האם לדמות כל סגירת מתג חשמלי לגרמא, כאן ודאי שנוכל לדמות פעולה זו לגרמא...

אכן, אם אין לאדם עניין ישיר בהפעלת החיישנים, אלא הוא עושה פעולות מותרות והחיישנים מפעילים מערכות חשמליות מבלי שהוא מתכוון לכך – כגון שהוא מסתובב בבית לצרכיו, ונורות ביקורת של מערכת אזעקה אלקטרונית המצויה במצב "אינו פעיל" נדלקות כשהוא עובר לפניהן, או תאורה נדלקת בעת שהוא הולך ברחוב והוא לא מתכוון ולא איכפת לו אם תידלק אם לא – במקרים אלה ודומיהם קל יותר לקבל את הטענה שאין כאן מעשה כלל, שהרי תנועתו לא נעשית כדי שאותו מנגנון יפעל, אלא הוא הולך לצרכיו והחיישן קולט את תנועתו ומפעיל את המנגנון החשמלי.

מסקנות מעשיות

א. אין צורך להימנע מלהסתובב בבית שיש בו חיישני אזעקה שנדלקות בו נוריות בקרה (נורות LED) בכל עת שמישהו מסתובב לעומתן. בודאי שלכתחלה ראוי לנטרל אותן שלא תדלקנה בשבת; אך אם לא ניטרל הדלקתן, או שמדובר בבית של אחרים, ואין לו שום אינטרס במנגנון האזעקה, מותר להסתובב בבית. כמו כן, אין צורך להימנע מללכת ברחוב בו נדלקת נורה כתוצאה מזיהוי תנועת אדם ההולך ברחוב.

ב. בית מלון בו מצויה דלת רגילה בסמוך לדלת האוטומטית, ובעת שניגש לדלת הרגילה נפתחת הדלת האוטומטית שלא ברצונו ושלא לצורכו, אין מניעה ללכת לדלת הרגילה מבלי להתחשב במה שיקרה לדלת האוטומטית.

ג. אדם המדיע לבית מלון ובו דלת הנפתחת על ידי מנגנון חשמלי, ואין שם כניסה רגילה, ימתין עד שתיפתח הדלת ע"י נכרי או מישהו זר, ואז ינצל פתיחת הדלת כדי להכנס.

ד. אם הגיע בשעות שאין נפש חיה בחוץ, והדבר מצערו באופן מיוחד, נלע"ד שיש מקום להקל להשתמש בדלת האוטומטית שכן מדובר באיסור דרבנן ויש צד להכשב מעשה זה כגרמא... ובשעת צער גדול הקלו.